

24.07.2005

Alevilik inanç, ibadet ve kurumlarının esasını oluşturan ehlibeyti ele alan makale, aynı zamanda Alevilikte ehlibeytin son dönemlerde hangi düzlemde ele alındığını da vermeye çalışacaktır. Buna göre makale ehlibeytin Alevilikteki yerinin tarihi ve kültürel boyutundan ziyade mitolojik ve inanç yönünü ele alacaktır. Modernleşme sürecinde yazılı kaynaklarla beslenen Aleviler, tarihi ve mitolojik olan iki ehlibeyt arasında kalmışlardır. Özellikle ehlibeyt konusundaki parçalanan inanç, mitolojik ve tarihi ikilemi sözel kültürün beslediği yazılı edebiyatın oluştuğu süreçte daha belirgin hale gelmiş ve yazılı kültürün sınırlayıcı alanına sıkışmıştır.

In this paper I dealt with “ehlibeyt” the basis of the belief and worship and institutions in Alewiten, as well as the context in which the term is dealt with in recent times. That means I focused on the “ehlibeyt” in Alewiten from the mythological and belief point of views rather than its history and cultural dimensions. Alewiten based on the written sources in modern process are closely pressed between two “ehlibeyt”; historical “ehlibeyt” and mythological “ehli beyt”. Namely verbal culture is transformed to the written culture and the first, being surrounded by the latter, changed in content.

Giriş

Geçmişten günümüze “Sünni”ler Alevilik konusunda asgari düzeyde de olsa bir kısmı yazılı kaynaklarda, bir kısmı da toplumun kolektif hafızasında yer alan bazı bilgilere sahiptir. Bu

bilgiler, Aleviliğin Kızılbaşlık şeklinde nitelendirilmesine kadar ki dönemi de dahil hem içeriğini hem de düzeyini korumuştur. Aleviliğin tarihte birden fazla isimle tanımlanıp, son dönemde de Alevilik şeklinde isimlendirilmesi, Alevilik hakkındaki kanaati tek yönlü olarak değiştirmiştir.[1] Bu değişim aynı zamanda Aleviliğin kamuya açılmasını ve yer edinmesini sağlamıştır. Bu yeni konumlarında Alevilerin hem kendileriyle hem de Sünnilerle yüzleşmesiyle, geleneksel tutumda meydana gelen farklılaşma / değişim toplumsal hafızayı yeniden kurmuştur. Sonuçta Alevilerin kamusal alanda kendilerini daha çok ifade imkanı bulmaları sonucunda Sünniler, Alevilerin “inanç” ve “ahlak ilke”leri ile ilgili bilgilerinin hatalı olup amaçlı bir propaganda ile oluşturulduğunu kabul etme eğilimi göstermişlerdir.

Kamusal alanda görünmek ve Sünnilerin Alevilere ilişkin görece değişimi karşısında Aleviler, geleneksel tutumlarını koruyarak kendilerinin Müslüman oldukları, hatta İslam’ın özünü temsil ettiklerini savunmak “zorunluluğuna” devam etmişlerdir. Sünniler tarafından dile getirilen “inanç” ve “ahlaki zafiyet”ler[2] konusunda iki farklı durum ortaya çıkmış: 1-Ahlaki zafiyetlere ilişkin söylem, kamusal alanda kendilerine yer edinen Aleviler ile Sünnilerin karşılaşmaları, oluşturulan “utanç” alanının yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. 2-Bu karşılaşma Sünnilerin Alevilere ilişkin öteden beri sürdürdükleri siyasal propagandanın bir parçası olan “utanç” alanını yeniden gözden geçirmekle kalmamış aynı zamanda Alevilerin de Sünnilere ilişkin öteden beri sürdürdükleri siyasal propagandalarının bir parçası olan “dini alanı: İslam’ın özünü” teşkil eden parçasını gözden geçirmelerini sağlamıştır. Bu bakımdan da Alevilere utanç alanı oluşturanların bu karşılaşma sonunda kendileri için de aynı alanı oluşturdukları gerçeğini görmelerine imkan sunmuştur.

[3] Ta ki bu durum, bir televizyon programı sunucusu vesilesiyle Türkiye’nin kendi gerçeğini görmesine kadar sürdü. Topluluklar, utanç alanlarından bir televizyon program sunucusunun dile getirdiği “Kızılbaş” sözü üzerinden kurtuldular veya en azından programa gösterilen tepkiler ile bu program çerçevesinde yürütülen tartışmaların kamuoyuna yansıyan biçimiyle kurtulmaya çalıştıklarına dair bazı ipuçlarının ortaya çıktığı sonucunu çıkarabiliriz.

Ahlaki zafiyetlerinin dışında Alevilerin, Sünnilerin zihinsel dünyalarındaki görünürlüğü’nün bir başka yönü de Sünni inanç ve ibadetlerine olan “mesafe”leridir. Doğrusu bu, hem Sünniler hem de Aleviler tarafından tartışılmaya devam etmekte ve özellikle modern dönemde Alevi kimliğinin inşa sürecinde yeniden üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır. Sünniler, Alevilerin özellikle ibadete (İslam’ın beş şartı şeklinde formüle edilen ibadetlere kayıtsız kalmalarına) dair tavırlarını eleştirirler. Bir kısım Alevi aydınları ise birçok dinin karışımı olduğunu söyleyerek inanç birikimleri itibarıyla tamamen İslam dışı olduklarını ve Sünnilerin Alevilerin inançlarına ilişkin mevcut söylemlerini düzelterek veya ters yüz ederek eleştirdiklerini dile getirirler.[4]

Alevilerin Sünniler nezdinde bu şekilde görülmelerinin tarihi bir arka planı bulunmaktadır. Bize göre, Alevilerin konar-göçerlikten yerleşik hayata geçmeleriyle başlayan farklılaşma süreci Kızılbaşlar ve Bektaşiler şeklinde ayrılmalarına neden olmuştur. İsimlendirmeye somutlaşan bu

farklılaşma, haklarında yazılan metinlere de yansımıştır.[5] Kızılbaşlığa ilişkin yazılanlar üzerinde özellikle Osmanlı-Safevi devletleri arasındaki siyasal çekişmelerin etkisi olduğu açıktır. [6]

Bektaşiliğe ilişkin yazılanlar ise iki genel başlık altında toplanabilir; Hacı Bektaş Veli'nin büyük pir olup, hatta Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve kurucuları üzerinde etkili olduğu görüşü ilkinin oluşturur. İkincisi ise İslam dünyasının sahip olduğu kazanıma paralel şehir merkezindeki toplumsal yapı ve oluşturduğu sosyal ilişkilere bağlı olarak geleneğe aykırı davrandıklarına ilişkin görüştür.

[7] Bunlara Alevilerin yazmış oldukları metinleri de eklersek, geniş bir literatür oluşturmaktadır. Bu metinlerde, bahsi geçen değerlendirmeler ışığında paralellik aynı zamanda zıtlıklar da bulunmaktadır.

Fakat Alevi çevrelerin kendilerine yönelik eleştirilere verdikleri cevapta, Sünnilerin haksız hatta yanlış bilgiye sahip olduğu ifadeleri büyük bir yer tutar. Bu eleştirilerin ana teması, haksızlıkların tarihi olayların yanlış yorumlanmasından kaynaklandığı ve dolayısıyla doğruların çıplaklığıyla görülemeyerek, haksız tarafı onaylayan tutum üzerinedir. Bu itirazları, bütün Müslümanlar için geçerli ortak tarih üzerinden yapılan tespitlerle dile getirmektedirler.[8] Tarihi ise Peygamber, ailesi ve yakın dostları teşkil etmektedir. Aleviler, Sünnilere getirdikleri eleştirilerini Peygamberin ve ehlibeytin taşıdığı mesajın yine Peygamberin yakın çevresi tarafından ehlibeyte teslim edilmemesi üzerinden oluşturmaktadır. Hakları çeşitli neden ve gerekçelerle ellerinden alınan ehlibeyt, bu hakkın geri alınması için mücadele etmiş, hemen hepsi bu uğurda şehit olmuş ve aileleri de dağılarak çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. İşte Aleviler, ehlibeytin mesajını günümüze kadar getirdiklerini hatta inanç, ibadet ve kurumların da bu dönemden kendilerine devrettiğini belirtmektedirler.

[9]

İslam tarihinin temel kaynaklarında yer alan bu konu, tarihsel olaylar üzerinden Sünni ve Alevi çevrelerde iki tarih anlayışı oluşmaktadır.[10] Doğrusu Sünniler ve Aleviler arasındaki esas ayrışma tam da bu noktada yani ehlibeyt ve onlara karşı yapılanlarla başlamaktadır. Aradaki farkın görünürlüğü ise ehlibeyt konusunda Sünni ve Alevi çevrelerin kendi tezlerine dayanak olan aynı kaynak veya metinleri [11] ehlibeyte yapılanların doğru bilgisi olarak anlaması, sunması hatta dayatmasıyla ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki bu metinlerin doğruluğu ve yanlışlığı taraflarca her zaman tartışılabilir ve zaten de tartışılmaktadır. Her iki kesimin, ehlibeyte yapılanları ele alan metin veya kaynaklara farklı bakış açıları, tarafların kendi tarihlerini kurmalarıyla sonuçlanmaktadır. Gruplar arası farklılaşmanın ortaya çıkmasının nedeni bu metinlerle kurdukları ilişkide yatmaktadır. Dolayısıyla güncelliği devam ettirerek günümüz sorunlarından geriye, siyasal, ideolojik içerikli yeni bir tanımlamayla "hayali topluluk" bu şekilde kurulmaya çalışılmaktadır.

[12]

Yazılı metinlere nazaran sözlü aktarılan Aleviliğin tanım, tarih, kültürel, dini ve davranış boyutunun metinlere yansıyan biçimiyle gündelik yaşamdaki uygulamaları arasında farklılaşma bulunmakta ya da grubun dışından bakanlar açısından bütünlükten uzak görünmektedir. Metinler üzerinden Aleviliği değerlendirmeye çalışan Sünnilerin, uygulamalara yüklenen ve grubun kendi içerisinde sürdürülen anlamı göz ardı etmeleri bahsi geçen farklılaşmayı açıklama şanslarını ortadan kaldırmaktadır. Bu nitelikteki Alevilik tarihi, sadece Aleviler için geçerlidir. Alevilerin dışındakilerin hem anlama hem de yorumlama imkanı, grubun kullandığı dil olmadan güç hale gelmektedir. Hele bu dil olmadan eleştiri yapmak neredeyse imkansız görünmektedir. Bu imkan olsa bile, ana içerik anlamını hiçbir şekilde “yabancılara”[13] bildirme imkanı sunmayacaktır. Öncelikle Alevilik inançları “nâ-ehle” açıklama yasağından dolayı açıklanamaz, açıklanmak istense bile konunun kendisi, “Yezid”e

[14]

anlama imkanı vermemektedir. Özellikle modernleşme, Aleviler açısından en büyük problemi burada yaşatmış ve bazı çıkışlara rağmen onlar bu konudaki açıklamalarıyla yetersiz kalmışlardır.

[15]

İşte Aleviler ehlibeytin inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişki olduğunu bilirler. Başka bir deyişle Alevilik / Aleviler varlıklarını ehlibeyte borçludur. Günümüzde ehlibeyt hakkındaki geleneksel anlatım, sürdürülmeye çalışılmıştır. Fakat ehlibeyte yüklenen bu anlamın aktarılmasında kullanılan dilin yenilenme çabaları geç kalmıştır. Hatta bu geç kalış, geleneksel aktarımın içeriğinin zenginleştirilerek aktarılmasına mani olmuş ve söylemi “Sünni”leştirmiştir. Söylemin Sünnileşmesi, Alevilerin ehlibeyte yüklediği bu anlamın ortadan kalkarak, tarihsel şahsiyetler üzerinden yürütülmesiyle sonuçlanmıştır. Oysa geleneksel öğreti de “Yezid” terimi, bir şahıstan üretilen dünyanın / hayatın anlamıdır ve bu anlam, şahıs olarak Yezid’in ötesinde onun ve çevresinin temsil ettiği dünyadır. Bu dünya, modernleşme sürecinde şahıs ve terim üzerinden sloganlaştı ve çoğu zaman da bu haliyle kullanıldı. Oysa geleneksel ilişkisizliği ve geçici kullanımında Yezid, Alevilerin Sünnilere yönelik getirdiği eleştirilerle güncelleştirilerek içerik kazandırılmadığı için Yezidle sınırlı kaldı ve terim olarak da güncelleştirilemediği için Alevilerin gündelik hayatlarından çıktı. İşte zayıf ve cılız kalan bu söylem, Sünnilerin kendilerini tanımladıkları dünyanın veya Yezidle anlatılan dünyanın aynısı haline geldi. Bu tarih / anlatı ise, Sünnilerin tarihidir.[16]

Aleviler İçin Ehlibeyt

Alevilerin ehlibeyte yönelik bilgilerinin hemen tamamı buyruk ve deyişlerde vardır. Buyruklarda

Mit ve Gerçeklik Arasında: Alevilikte Ehlibeyt

Ahmet Taşğın tarafından yazıldı.

ehlibeytin kurucusu olduğu ibadet, kurum ve cezalar bulunabileceği gibi inanç, ibadet ve kurumların açıklanmasındaki mitoloji de yer almaktadır.[17] Aynı şekilde deyişler de bu mitolojinin parçalarını bir bir vermektedir.

[18]

Alevi-Bektaşî nefeslerinde Adem (as)'dan Muhammed (as)'a kadar gelen bütün peygamberler aynı görevi, aynı mesajı ve aynı nuru taşıyarak getirmişlerdir. İşte Muhammed (as)'a kadar gelen bu nur Ali'ye, oniki imam, onlardan da dedelere devretmiştir. Nurun devamlılığı inancı Aleviler arasında "Muhammed-Ali bir nurdur" şeklinde formüle edilmiş olup bu inanç günümüzde de sürmektedir.[19]

Alevilikte Ali'nin mitolojik ve ilahi boyutlu olarak gösterilmesine dikkat çekeceğiz. Bu konu Alevilik-Bektaşilikte "sır" olarak belirlenen ama tanımlanamayan inancın merkezi konusu olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle "sır" başkalarına açıklanmamasından öte grubun kendi üyeleri tarafından da bilinemezlik, akıl erdirilemezliğini ifade etmekte ve dikkat çekmektedir. Zaten Ali'nin bu durumu insanları şaşkınlığa düşürmüş ve imanlı-imansız ayrımı da buradan başlamıştır.

Bu açıklamalardan sonra artık konunun daha rahat anlaşılacağı alana girebiliriz: "Elest bezm"inde Allah ruhlar "En yüce rabbiniz ben değil miyim" diye sorduğunda, "evet" diye cevap verdiler. Evet, diye cevap verenler Alevilerdir. Bunlar da dünya da Ali'ye iman edenlerdir. Sünniler ise sonradan kılıç zoruyla Müslüman olmuşlardır.[20]

Muhammed (as) Cebrail (as) eşliğinde miraca çıkarken önüne bir aslan çıkar ve ilerlemesine mani olur. Cebrail (as) ona peygamberlik yüzüğünü vermesini ister, Muhammed (as) de yüzüğünü çıkarır, aslanın ağzına atar ve yoluna devam eder. Bir yere kadar geldikten sonra Cebrail (as) Muhammed (as)'dan ayrılır. O, tek başına Tanrı'nın oturduğu tahtın yanına çıkar. Tanrı ile konuşurken bir sofraya gelir, yemek yerken perdenin arkasında duran tanrı (bu perde sadece onun yüzünde olur[21]), perdenin arasından elini uzatır ve yemek yer. Buradan itibaren gelişen olayları anlatan farklı rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre Tanrı elini uzatıp yerken elinin üzerine bir pirinç tanesi düşer, diğer bir rivayete göre de Muhammed (as) perdeyi açar. Bir de ne görsün Ali! Buna şaşırır. Daha sonra Tanrı ile konuşup kelamı

[22]

alıp dönünce Ali'ye rastlar. Ali yüzüğü kendisine verir, elinin üzerinde pirinç tanesi durmaktadır. Diğer rivayet burada şöyle devam etmektedir: Perdeyi açıp Tanrı'nın Ali olduğunu gören Muhammed (as), Ali'ye rastlayınca ona şöyle der: "Senin bir anne ve babadan doğduğunu görmeseydim sana Tanrı/Allah derdim" buna bağlı olarak sonra söylenen ilk şey şu: "Bu Ali'nin sırrıdır, kimse onun sırrına eremez."

Diğer bir örnek ise Muhammed (as)'ın Kırklar Meclisi'ne gelişidir. Muhammed (as) bir gün bir meclise uğrar, kapıyı çalar izin ister, fakat içerden bir ses: "Sen kimsin?" diye sorunca: "Muhammed Peygamberim" der, içerideki ses ona: "Burada peygamberin işi yok" der ve onu gönderir. Daha sonra yeniden gelir, aynı soruya karşılık: "Ben Muhammed" der, fakat aynı cevabı alır. Bir sonraki aşamada, Cebrail yardımına yetişir, gaybdan bir ses gelir ve soruya nasıl cevap vereceğini söyler. Aynı soru sorulunca bu defa: "Hâdimu'l-hâdimîn" der ve böylece içeri alırlar. Bir de ne görsün; en başta Ali oturuyor, içeride kendisiyle beraber otuz dokuz kişi var. Bunu görünce onların kim olduğunu sorar, onlar da: "Biz kırklarız, birimiz kırk, kırkımız da biriz" derler. Hemen oracıkta bir neşterin ucuyla bilek üzerinde bir yer kesilir ve bunun üzerine herkesin bileğinden kan damlar, buldukları evin damından da bir damla kan damlayınca "Bu nedir?" diye sorar. Onlar da "Bu dışarıda olan Selman'ın kanıdır" derler. Sonra Muhammed (as) orada: "Ona bir üzüm tanesi getirirler ve bu bir tane üzümü kırk kişiye pay etmesini isterler". Bunun üzerine Cebrail (as) yardımına yetişerek, cennetten bir tabak, içerisinde Kevser suyu bulunan bir ibrik getirir. Üzümü tabakta Kevser suyuyla ezer ve karıştırıp herkese sunar ve içerler. Bundan sonra kendilerinden geçen kırklar, semaha dururlar, bir süre sonra da tek beden olur uçarlar.

Örnekler çoğaltılabilir. Dikkatle fark edilip görülmesi gereken ve önemli olan husus, Aleviler için ehlibeyt ve ehlibeytin de merkezini oluşturan Ali inancının, merkezi bir yer tutuyor oluşudur. Aksi halde Alevilikteki ehlibeyt inancının anlaşılması zorlaşmaktadır. Hatta Alevilik kurumlarının mesela dedelerin talipleri üzerindeki etkisinin anlaşılmasının da imkanı yoktur. İşte yukarıda yer verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi Alevilerin inanç dünyası ehlibeyt, ehlibeyt==Ali etrafında kurulmuştur.

Ali'yi merkeze alan konulardan bir diğeri de yine kutsal kitaplarla ilgili birkaç noktayı dile getirmek istiyoruz, Aleviler, "Dört kitabın dördü de hak, hepimizin başı Kur'an'a bağlıdır" şeklindeki ifadeleriyle kutsal kitaplarla olan ilişkilerini ortaya koyarlar. Dört kitabın dördü de Ali'yi anlatır. Hatta Kur'an'da geçen "a-l-y=A'liyyün" ifadelerinin tamamı Ali'dir. Burada vurgulanması gereken nokta, Kur'an'ın Muaviye ve Yezid zamanında değiştirildiğine dair inancın güçlü olmasıdır. Bunun anlamı, Muhammed-Ali yolu ilk insandan beri devam etmektedir. Fakat Muhammed (as) peygamberliği zamanda bir karışıklık oldu ve Muhammed belirtmesine rağmen kendisinden sonra ashabının çoğu, Ali'ye bağlanmadılar. İmanlarından ve ikrarlarından geri döndüler. Gerçekte bunlar Ali'nin sırrını anlamadılar. Şayet "Ali'nin gümana düşürme"sinin sırrını anlamış olsalardı, ikrarlarından dönmeyeceklerdi.

Dört kitabın dördünün de kutsal kabul edildiği Alevilikte, kutsal kitaplar birbirinin devamı olarak aynı konuyu aktarırlar. Bu kitapların sonuncusu Kur'an'dır. Muhammed (as) Cebrail aracılığıyla getirilmiştir. Ali ile ilgili yukarıda anlattığımız bütün hakikatler dört kitapta yer almaktadır.

Kur'an'ın toplanma ve çoğaltılma zamanında Ali ile ilgili hakikatlerin bir kısmının çıkarıldığı ve değiştirildiği fikri, Halil Öztoprak'ın bu konudaki görüşlerinden dolayı idam edileceğine dair anlatılan söylencelerle daha da yaygın hale gelmiştir.

İşte Kur'an'ın değiştirilmesinin anlamı burada yatmaktadır. Çünkü Kur'an, Muhammed-Ali'yi anlatır. Sonradan Muaviye-Yezid ikilisi bu Kur'an'da yazılı olan bu hakikati değiştirdiler. Kur'an'ın hakikatinin değiştirilmesinden kast edilen de bizzat Kur'an'ın harflerinin, kelimelerinin veya sayfalarının değiştirilmesinden ziyade Muhammed-Ali'nin "Konuşan Kur'an" oluşu, onların modellikleri ve ilişki biçimleri değiştirilerek, Kur'an'ın da emrettiği bir dünyadan geri dönmüş oldular. Bununla kalmayarak, inançlarından dönmeyenler de oldu ve mücadele ederek yok etmeye çalıştılar. Kur'an'ın söylediklerinin mücadelesini oniki imam devam ettirdi, günümüze kadar da bu mesajı ehlibeytin soyundan dedeler sürdürdü. Dolayısıyla onların söyledikleri de kutsal bir metin olarak kabul edildi çünkü tarihi aşan bir dokunma ile Kur'an'ın anlam ve mesajını taşımakta hatta sürekliliğini sağlamaktadırlar.[23]

Ehlibeyte ilişkin inanç, "Tevella ve Teberra" kavramlarıyla ortaya konulmuştur. Tevella ve Teberra, ehlibeyti sevmek, onu seveni sevmek ve onu sevmeyeni sevmemektir. Bu Alevi-Bektaşilikte temel olan ehlibeyte inancın, yaşamın bütününe etki etmesini sağlamaktır. Çünkü Alevi-Bektaşiler, Tevella ve Teberra'nın kendilerini "gürûh-ı nâcî" olmalarının bir şartı olarak görmektedirler.[24]

Alevilik Kurumlarının Oluşumu ve Korunmasında Ehlibeytin Rolü:

I-Dedelik: Dedelik, Aleviler için temel kurumdur. Dedelerin soyu ve misyonları, Adem (as)'dan başlayarak Muhammed (as)'a kadar gelen ve oradan da Fatıma ve Ali üzerinden oniki imama ve ocakzade dedelere geçmesiyle kurulan bu bağlantıdan gelmektedir. İşte bu tevarüs, dedelerin dini ve sosyal hayatın bütününde otorite olması anlamına gelen faktörlerden birisidir. Bu bakımdan da inanç, ibadet ve sosyal ilişkilerin temini ve devamlılığında birinci derecede sorumlu olan da dedelerdir. [25] Adaletin ve doğruluğun taşıyıcıları olan ehlibeytin cisimleşmiş hali yani dedeler, her zaman bu misyonu temsil etmektedirler. Dedelerin sorumlulukları, hak, adalet gibi toplumsal taleplere cevap vermek olduğu gibi taliplerini kontrol etmek ve onların sorunlarını çözmeyi de içermektedir.

II-Musahiplik: Genel olarak iki ailenin kardeş olması anlamına gelen musahipliğin ilk kaynağı da Alevilikte yine Ehlibeyttir. İlk musahipler de Muhammed-Ali'dir. Peygamber ve arkadaşlarının bulunduğu büyük bir topluluğun huzurunda Muhammed-Ali için musahiplik toplantısı yapılmış ve bu toplantıda Muhammed-Ali'yi sahabeden örnek alan başka kimseler de musahip olmak için bu törene iştirak etmişlerdir.

Aleviliğin temel kurumlarından olan musahiplik, birbirlerini uzun bir süre tanıma devresinden geçiren eşlerin bulunduğu iki aile arasında yapılır. Musahiplik cemine, baştan sona sadece musahipli olanlar iştirak edebilmektedir. Musahip ceminde dede ve musahipli talipler bulunur ve kurbanı da ancak musahiplilerin yiyebildiği bir lokma ile cem gerçekleştirilir. Musahip olan kimselerin her bakımdan birbirine eşit olmasına dikkat edilir ve musahipliğin yaşamları boyunca da bu eşitliği korumaları inancı üzerine kurulur. Musahipli olanlar Alevilikteki her türlü mükafat ve cezai yaptırımların sorumluluğunu da ortak üstlenirler yani herkes birbirinden sorumludur.

Musahiplikle ilgili Buyruktan örnek bir metin verelim:

“İmdi musahiplik Muhammed-Ali'den kalmıştır. Eğer suâl nerede oldu derler ise Muhammed'in âhir hicretteki gazâyı rahmettir. Anda Cebrâil (as) eyitti ve bu âyeti getirdi. Kâle Allâhu Teâlâ **yâ eyyuhe'r-resûlu belliğ mâ unzile ileyke min rabbike. Ve in lem tef'al fe mâ bellağte risâletehu.**

[26]

İmdi resûl buyurdu kim bir minber düzeler. Pes ashâp dediler kim yâ resûlallâh bu kanda kereste yoktur. Çün Hazreti Resûl tefekküre vardı derhal bu âyeti getirdi.

Vallâhu yu'simuke mine'n-nâsi.

[27]

Pes Resûlullâh buyurdu deve palanından minber düzeler. Andan Ali'nin elin alıp minber üzerine çıkıp resûlallâh eyitti kim

yâ ma'sara'n-nâsi elestu bi rabbikum ve enfusikum kâlû belâ yâ resûlellâh

[28]

dediler. Andan Hazreti Resûl eyitti yâ Ali ben ilmin şehriyim kapısı sensin Ali'yi kendiye musâhip kıldı ve Cebrâil gömleği cennetten getirmişti sâhib-i zamâna değın verese gerektir ve Ali niye ol gömleği içine verese gerektir. Ol dem

lahmuke lahmî cismuke

cismî demuke demî rûhuke rûhî

[29]

dedi. Bu arada bir kavli dahi vardır mürşid-i kâmil olup irşâda erişmiş kardaş bilip. Zîrâ sırr-ı muhaffiyâdır ermek dileyen mürşid-i kâmil nece zaman hizmet eylesin. Badehu resûl hazretleri buyurur

ene minke ve ente minnî

[30]

dedi. Yani sen bendensin ve dahi ben sendenim demektir. Cemi'i enbiyânın kendi evlâdı kendi sulbünden geldi ve benim evlâdım senin sulbünden gelse gerektir dedi.”

[31]

III-Düşkünlük-Dar: Alevilik inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilere yönelik normların ihlali halinde cezai müeyyide koymuştur. Konulan cezalar hem dede hem de talipler için geçerlidir. Belirlenen ilkeleri çiğneyen kimselere “Düşkün” denir. Bu normlardan birisini ihlal eden birey için sorgu meclisi kurulur ve buna da “Dar” denir. Bu, suç işleyen bireyin cemde dedenin ve cemaatin huzurunda yargılanması anlamına gelmektedir. İşlenen suçlara göre tespit edilen cezalar da bulunmaktadır. Bu cezalar, Aleviliğin temel kitabı olan Buyruklarda bulunmaktadır. Herhangi bir olay meydana gelir ve bunun için gerekli işlemler yürütüldükten sonra ilgili suçun cezası için Buyruğa bakılır ve verilen cezanın durumuna göre cemaatin kabulü ve katılımıyla uygulanır. Aslında kurallar ve cezalar sürekli anlatılarak, caydırıcılığı sağlanmış olmaktadır. Zaten cezalarda esas olan da bireyin cemaatin üyeleriyle aralarında vuku bulacak bir sorundan dolayı diğer bireyler üzerinde hiçbir hakkın kalmaması ve rızalık almasıdır. [

32]

Düşkünlük ve Dar konusunda Buyruktan örnek metin verelim:

“El-Müntehâ. Zîrâ hakîkat menziline olmuş olur. Eyle olsa müntehâ günâhkâr olsa ve günâhın bilip meydana düşer ise ol vakit hemân niyâz ide ve üç akçe tercümân vere. Ammâ sehviyle olsa kebâir olmasa böyle gerektir. Ammâ günâhın gizlese ve biri görse günâhını özür eyle diyip andan sonra özür eder ise ol zaman ziyâde sitem ve tercümân çeker. Zîrâ günâhkâr olur.

Bir dahi budur ki günâh-ı kebâir eylese gelip mürüvvet dese tarik sitem on iki dahi tercümân on iki gündür. Ammâ sen günâhkârsın niçin özür dilemezsin deseler ol dahi inât edip hüccet getirse ol zaman ret eyleyeler tâ ki kırk gün çile çeke ve yine kardâşlâr mürüvvetiyle kabûl ola.

Ammâ iki kardâş birbiriyle gönül dokuşsalar biri mürüvvet deyip günâhın dilese on iki sitem ve on iki tercümân alalar. Ammâ biri inât edip hüccet eylese bu bâpta ben günâhkâr olmazam dese ret oluna kardâşlar mürüvvetiyle kabul oluna.

Ammâ bir kardâş sen şöyle eylemişsin dese ol dahi inkâr eylese ol cemiyet varsa ve cemiyet yüzünde inkâr eylese âhir ol günâh ana sâbit olsa ol vakit ret yoktur. Hemân kırk sitem vuralar. Ammâ tercümânın ol cemiyeti veren çeke ve üstâtlar kavli budur ve hem müntehâya kırk sitem ve kırk akçe tercümân ve bir akçe eksik olmaya ve eksik olmak câiz değildir. Yüz görmektir. Ecri rehber ve A'yni cem çeker. Belki yüz kara olur ve dahi bir kişi rehberine daim hüccet ehli olsa rehberi andan incinse merdûttur veyâhut ya kim sır acıcı olsa veyâhut taş atsa merdûttur ebedîdir. Anın kabulü üstâtlar dergâhında olur veyâhut bir kâmil fâzıl kimse olsa andan tesellî alsalar kabul eylese olur. Ammâ seksen sitem vuralar ve nâlan ideler ve yine yüz altmış akçe tercümân alalar. Eğer eksik olsa câiz değildir.”[33]

Sonuç

Alevilikte, inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkiler doğrudan ehlibeyt üzerine kurulur ve bütün bunlar ehlibeyt üzerinde cisimleşir. Bu bakımdan da ehlibeyt, Aleviliğin bütününü teşkil edecek kadar belirleyicidir.

Alevilikteki ehlibeyt anlayışının merkezinde “Ali” bulunmakta ve bu Ali de Muhammed-Ali-ikilisiyle birlik oluşturmaktadır. Muhammed-Ali ikilisinin bütünlüğü tanrısal nurdur ve bu nur da oniki imamlara ve onların soyundan olan dedelere intikal etmiştir. Temel kurumlardan olan Cem, Musahiplik ve Dedelik, Muhammed-Ali ikilisi üzerine kuruludur. Bu kurumlar, Alevi olmanın temel şartları arasında yer alır ve yapılması zorunludur ve aynı zamanda kurumlar içerisindeki konumları da kendi soylarından gelen ehlibeyte miras kalmıştır.

Alevilikte, Ali konusunda ikili bir anlatım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, grubun içinde dolaşan ve “sır” olan, diğeri de grubun dışındakilere tarihi kişilik damat ve halife olarak sunulan Ali'dir. İki Ali'den ikincisi modernleşme sürecinde daha da belirgin hale gelmiş, okuryazarların dünyasında sözel kültürün sunduğu biçiminden kurtulmuştur. Bu da haliyle Alevilerin Ali konusundaki inançlarını Sünnilerle aynı çizgiye doğru zorlamasına katkı sağlamaktadır.

Alevilik, tarihi duruşunu Ali'nin bu sırrı üzerine kurmuş ve bu anlamın korunması için muhafaza etmiştir. Oysa modernleşme sürecinde bu tanım, Aleviliğin “Yezidlik” olarak tanımladığı

Sünniliğe yaklaştırması ve Sünnileştirmesi anlamına gelmektedir. Aleviliğin geleneksel anlatımda bir bütün ve tek olan Ali'si modernleşme sürecinde parçalanmıştır. Artık Alevi "sır"ının merkezinde bulunan Ali, söylencenin Ali'si olmaktan uzaklaşmaktadır.

[1] Alevilik/Kızılbaşlık/Bektaşilik terimlerinin bir değerlendirmesi için bakınız: İrene Melikoff, "Bektaşilik / Kızılbaşlık: Tarihsel Bölünme ve Sonuçları", **Alevi Kimliği**, Editörler: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çeviri: Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, ss. 3-11.

[2] Sünnilerin "Kızılbaş" tanımı üzerinden Alevilere yönelik "mum söndü ile cemde kadınlı erkekli bir araya gelerek cinsel ilişkide buldukları"na dair yaygın propagandayı kast ediyorum.

[3] Bu konunun daha geniş bir tartışması için bakınız: Mehmet Akif Ersoy, "Alevi Kimliğinin Gelişimine ve Alevi Sünni İlişisine Psikanalitik Bakış", **Doğu Batı**, Sayı 8, 1999, ss. 89-104.

[4] Bu konuda bir değerlendirme için bakınız: Reha Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, 3.Baskı, İstanbul: Doğan Kitap, 2000, ss.119-124.

[5] Alevilik, İttihat Terakki menşeli bir isim olduğu göz önünde tutulursa, modernleşme sürecinde yeniden inşa edilen Türk kimliğinin önemli bir malzemesidir. Alevilik isminde Kızılbaş toplulukların Alevi-Türkmenler olarak merkezileştirilmeye çalışılmıştır. Aslında Kızılbaşlık tanımlaması, Osmanlı Devleti siyasal ve dini yapısını yansıtan bir içeriğe sahip olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Kızılbaş olarak isimlendirilen topluluklar, Osmanlı Devletinin Yavuz Sultan Selim'den önceki dönemi de dahil Oğuz Türkmen boylarının olduğu coğrafik alanı içine almakta ve çok geniş bir coğrafyada yerleşik bulunmaktadırlar. Konar-göçer bu toplulukların Osmanlı Devleti tarafından yerleşmeye zorlanmaları süreci, Osmanlı'nın temsil ettiği yerleşik Türkmenler ile konar-göçerler arasında meydana gelen farklılaşmayı görünür hale getirmiştir. Bu görünürlük, sosyo-kültürel, iktisadi ve dini yapının tamamını doğrudan belirleyen bir

farklılaşmadır. Bu bakımdan da Kızılbaş olarak isimlendirilen topluluklara nazaran Bektaşiler, Osmanlı Devletinin dindarlık algısının medrese merkezine kaymasından itibaren zaman zaman takibata uğramış olsalar da yerleşik hayatın bir parçası olarak görülmüşlerdir. Bu tarihi süreç güncelliğini muhafaza etmekte ve Alevilik/Kızılbaşlık-Bektaşilik şeklindeki ayırım grubun kendi içerisinde de vardır. Özellikle Bektaşi çevreler, Kızılbaşlık isminin son dönemdeki karşılığı olarak Alevilik ismini Bektaşilikten ayırtılmaktadırlar. Alevi olarak anılmaktan rahatsız oldukları için bunu bir şekilde belirgin hale getirmişlerdir. Bu konuda Doç. Dr. Bedri Noyan, Bektaşilik Alevilik Nedir, kitabının isimlendirilişi dahi çok basit bir örnek olarak verilebilir.

[6] Bu konunun daha geniş tartışıldığı diğer bir makalemize bakınız: Ahmet Taşğın, “Hatai’den Günümüze Anadolu Alevilerinde Farklılaşma”, **I. Uluslararası Şah Hatai Sempozyumu (9-11 Ekim 2003 Ankara)**, Hazırlayan Gülağ Öz, Ankara: Hüseyin Gazi Kültür ve Sanat Vakfı/Hüseyin Gazi Derneği Yol Bilim Kültür Araştırma Yayınları, 2004, ss. 297-306.

[7] Bu konunun daha geniş tartışıldığı diğer bir makalemize bakınız: Ahmet Taşğın, “Bektaşilik-Kızılbaşlık Eleştirileri”, **Folklor Edebiyat Alevilik Özel Sayısı I**, Sayı 29, 2002/1, ss. 75-90.

[8] Kutluay Erdoğan, Alevi-Bektaşi Gerçeği, 3. Baskı İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, ss. 27-69.

[9] Mehmet Yaman, Alevilik, 2. Baskı, İstanbul: 1993, s. 19-41.

[10] Fuat Bozkurt, Aleviliğin Toplumsal Boyutları, 3. Basım, İstanbul: Tekin Yayınları, 1993, ss. 105-108.

[11] Netameli bu döneme ilişkin iki önemli çalışmaya bakınız: Cem Zorlu, İslam’da İlk İktidar Mücadelesi, Konya: Yediveren Yayınları, 2002; Ahmet Turan Yüksel, İhtirastan İktidara... Kerbela, Konya: Yediveren Yayınları, 2001.

[12] Tord Olsson, “Sonsöz: Ali Odaklı Mezheplerde Yazıya Geçirme” **Alevi Kimliği**. Editörler: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çeviri: Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İstanbul: Tarih Vakfı

Yurt Yayınları, 1999, ss. 260-273.

[13] Aleviler, Sünnileri “yabancı” olarak isimlendirmektedirler.

[14] Genel anlamda Aleviler, Sünnileri Yezid olarak tanımlamaktadırlar. Oysa burada kullandığımız Yezid’den kastımız, Alevilik inançlarına inanmayan ki ehlibeyt inancının merkezini oluşturan Ali inancının merkeziliği ile bu inancın “erkan” içerisinde olmayan birisi için bir müşkül olduğu ve bundan dolayı da bu konuyu anlama imkansızlığını vurgulamak için kullanılmıştır. Kaldı ki “yol” a gelmemiş birisine söylenilmeyecek olan konu da budur.

[15] Modernleşme döneminde Ali konusunu ele alan yazarların “okuryazarlık” birikimiyle “sözlü” kültürü anlama, aktarma çabaları kast edilmektedir. Birden fazla Alevi yazarı “Ali” konusunu ele aldılar ve bu konuda bazı değerlendirmelerde bulundular. Bu yazarların ele aldığı “Ali” olgusunun titiz bir değerlendirmesi için bakınız: Ayhan Yalçınkaya, Küf, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2003, ss. 131-185.

[16] Alevilerin, “yezid” terimini güncelleştirememelerinin nedenleri arasında Alevi kimliğinin inşa sürecinde dayandıkları modern terminoloji olduğu söylenebilir. Aleviler, öylesine pozitivist ve seküler bir yaklaşıma sahip oldular ki geleneksel terimler zorunlu olarak tanım dünyalarından çıktı. Bir süre sonra gelenekle yeniden kurulan ilişkide bir sıçrama yaşandığı düşünülürdü. Oysa geleneksel terimlere kazandırılan içerik geleneksel derinliğinden ve içeriğinden uzak kaldı. Doğrusu uzak kalmasının bize göre nedeni de bu terimlerin geleneksel kullanımında anlamını kazandığı hayatla anlamın yeniden icat edildiği hayat arasındaki farkın gözden kaçırılmasıdır. Halbuki Sünnilerin de aynı süreci yaşadığı ve onların da geleneksel yaşamlarını modern olanla takas ettikleri de bir vakıa olarak yakalanamadı. Bu geç kalmışlık Alevilerin Sünnilere yönelik söylemlerini emanetçisi buldukları kavramlar üzerinden yürütmeye başlamaları ile hakim unsurun modernleşme yolunda ilerlediği görülememesi aynı zamana denk düştü. İşte Alevilerin yeniden içerik kazandırdığı terimleri hakim Sünnilerin dünyasından yürütüldüğü için Sünnileşme başlamış oldu.

[17] Bu konudaki yeni tartışmalar için bakınız: Faik Bulut, Alisiz Alevilik, Ankara: Doruk Yayınları, 1997; Faik Bulut’un eserinin yayınlanmasından sonra Aleviler arasında meydana gelen infial ve bu infialden sonra bir grup Alevi tarafından yazılan reddiyeye de bakınız: Alisiz Alevilik Olur Mu?, İstanbul: Ant Yayınları, 1998.

[18] Melih Duygulu, Alevi-Bektaşî Müziğinde Deyişler, İstanbul: 1997, s. 48: Abdülbaki Gölpınarlı, Alevi Bektaşî Nefesleri, 2. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1992, ss. 45-57.

[19] Battal Pehlivan, Alevi-Bektaşî Düşüncesine Göre Allah, 2. Baskı, İstanbul: Pencere Yayınları, 1994, s. 57-65; Bu konudaki inançlara yönelik alan araştırması sonuçlarına da bakınız: Ahmet Taşğın, Ereğli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat, Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Konya: 1997, ss. 143-158, Ahmet Taşğın, "Alevi İnancı: Bir Alan Araştırmasının Sonuçları", **Folklor Edebiyat Alevilik Özel Sayısı II**, Sayı 30, 2002/2, ss. 54-66.

[20] Bu konuda benzeri anlatıların yer aldığı kaynak olarak bakınız: Yeminî, Hazreti Ali'nin Faziletname, Çeviri Abbas Altıntaş, 12. Baskı, İstanbul: Can Yayınları, 1998.

[21] Alevi resimleri dikkatlice incelenecek olursa bu perde özellikle Ali resimlerinde onun yüzünü kapatmış olarak görülebilir.

[22] "Kelam", Kur'an anlamındadır ve bu kelamı ehlibeytle, onların soyundan gelenler de söylemeye devam etmişlerdir.

[23] Kutsal kitaplar ve özellikle Kur'an'la ilgili bu konular için bakınız: Halil Öztoprak, Kur'an'da Hikmet Tarih'te Hakikat ve Kur'an'da Hikmet İncil'de Hakikat, İstanbul: Can Yayınları, 1990.

[24] Ethem Ruhi Fığlalı, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, 3. Baskı, İstanbul Selçuk Yayınları, 1994, s. 235-6.

[25] Bu konuda güncel bir değerlendirme için bakınız: Ahmet Taşğın, "Yeni Ocağın Piri Kim? Diyarbakır Türkmen-Alevilerinde Alevi Kurumlarının İşlevi", **Alevilik**, Hazırlayanlar: İsmail Engin-Havva Engin, İstanbul: Kitapyayınevi, 2004, ss. 339-356.

[26] "Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan O'nun

risatelerini tebliğ etmemiş olursun.” Maide 5/67.

[27] “Allah seni insanlardan koruyacaktır.” Maide, 5/67.

[28] “Ey insan topluluğu: ‘Ben sizin yüce rabbiniz değil miyim? Onlar da: ‘evet, sen bizim yüce rabbimizsin dediler’, ya Resulellah.”

[29] “Etin etim, cismin cismim, kanın kanım ve ruhun ruhumdur.”

[30] “Ben sendenim, sen de bendensin.”

[31] Bisâtî, Şeyh Sâfî Buyruğu, Yayına Hazırlayan Ahmet Taşğın, Ankara: Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Derneği Yayınları, 2004, s. 35-36.

[32] Ayhan Yalçınkaya, Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996, 84-92.

[33] Bisâtî, Şeyh Sâfî Buyruğu, Yayına Hazırlayan Ahmet Taşğın, Ankara: Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Derneği Yayınları, 2004, s. 40-41.

[1] Ahmet Taşğın, “Mit ve Gerçeklik Arasında: Alevilikte Ehlibeyt”, **Marife** Yıl: 4, Sayı: 3 Kış 2004, s. 287-296.

* Dr. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Diyarbakır